

zül'-fetâvâ adıyla ayrıca neşretmiş (Diyübend 1357/1938), kendi fetvalarını ise *İmdâdü'l-müftiyyîn* ismiyle yayımlamıştır (Diyübend 1357/1938). Bu iki eser daha sonra *Fetâvâ-yı Dârül'ulûm-ı Diyübend* adı altında birleştirilerek birincisi *'Azîzü'l-fetâvâ*, ikincisi *İmdâdü'l-müftiyyîn*'den meydana gelmek üzere iki cilt halinde yeniden neşredilmiştir (Karaçi 1383/1964). Bunun ardından eser, Muhammed Rızâ Osmânî tarafından gözden geçirilerek Muhammed Şefî'in Pakistan'da verdiği fetvaların da ilâvesiyle tekrar yayımlanmıştır (I-II, Karaçi 1396-1397/1976-1977). Bu baskıda *Azîzürrahman*'ın 1475, Muhammed Şefî'in 968 fetvası yer almaktadır. Kârî Muhammed Tayyib bu edisyondaki bazı bölümlerin sistematiği bir şekilde, bazılarının ise rastgele tasnif edilmiş olduğunu, edisyon standardının da beklenen seviyeye ulaşmadığını ifade etmektedir (*Fetâvâ-yı Dârül'ulûm-ı Diyübend*, I, 29).

Fetâvâ-yı Dârül'ulûm-ı Diyübend, sadece İslâm hukukunun modern çağdaki gelişimini göstermesi bakımından değil aynı zamanda Güney Asya müslümanlarının içtimâî, iktisadî ve siyasî tarihini yansıtmaya açısından da önemli bir kaynaktır. Fürû-ı fıkıh konularına göre düzenlenmiş soru ve cevaplardan meydana gelen eserde meselenin kimin tarafından ve hangi tarihte sorulduğu kaydedilmemektedir. Halbuki bu bilgiler çeşitli problemlerin gelişim sürecini değerlendirmede faydalı olacaktır. Zira fetvaların verildiği dönem Güney Asya müslüman toplumu için çok kritik bir dönemdir. Batı'nın siyasî hâkimiyeti, bilim ve teknolojisinin etkisiyle dinî ve içtimâî kimlik krizine girerek yeni bir istikamet arayışına yönelen müslümanlar sayısız soru üretmeye başlamışlardı. Müftüler bu süreç içinde esas olarak tutucu kalmakla birlikte dinî kavramlara önemli tanımlamalar getirmişlerdir. Bunlardan biri *bid'at* kavramıdır. Teknolojik icatlar ve yeni içtimâî tatbikat, dine sonradan sokulan ve din gibi benimsenen bu uygulamalardan ayırt edilmiştir.

Diyübend Dârülulûmu fetvaları kurumlaştırarak İngiliz mahkemelerinin karşısına rakip olarak çıkmıştır. Bu fetvalar, dârülulûmun dinî meselelerde otorite konumuna gelmesine yardımcı olmuştur. Son zamanlarda *Ziyâü'l-Hasan Fârûkî* (*The Deoband School and the Demand for Pakistan*, s. 42-47), Barbara D. Metcalf (*Islamic Revival in British India: Deoband*, s. 146-157) ve Muhammed Hâlid Mes'ûd

(*Trends in the Interpretation of Islamic Law in Nineteenth Century British India*) tarafından yapılan bazı araştırmalar eserin sırasıyla siyasî düşünce, dinî-içtimâî reformlar ve İslâm hukuk teorisi üzerindeki rolünün önemini vurgulamaktadır.

Bunlardan başka Reşid Ahmed Gangühî (*Fetâvâ-yı Reşidiyye*, Karaçi, ts.), Mahmûd Hasan Gangühî (*Fetâvâ-yı Maḥmûdiyye*, Karaçi 1986) ve Nizâmeddin'in (*Nizâmül'-fetâvâ*, Diyübend 1399/1979) fetvaları da neşredilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Fetâvâ-yı Dârül'ulûm-ı Diyübend (nşr. Mevlânâ Muhammed Zafîrüdî, Diyübend 1962, I-XV; a.e. (nşr. Muhammed Rızâ Osmânî), Karaçi 1396-97/1976-77, I-II; Ziaul Hasan Faruqi, *The Deoband School and the Demand for Pakistan*, Bombay 1963, s. 42-47; Muhammed Khalid Masud, *Trends in the Interpretation of Islamic Law in Nineteenth Century British India* (yüksek lisans tezi, 1969), McGill University-Canada; Barbara D. Metcalf, *Islamic Revival in British India: Deoband*, Princeton 1982, s. 146-157.

MUHAMMAD KHALID MASUD

FETÂVÂ-YI EBÜSSUÛD EFENDİ

Şeyhülislâm
Ebüssuûd Efendi'nin
(ö. 982/1574)
fetvalarını bir araya getiren eser.

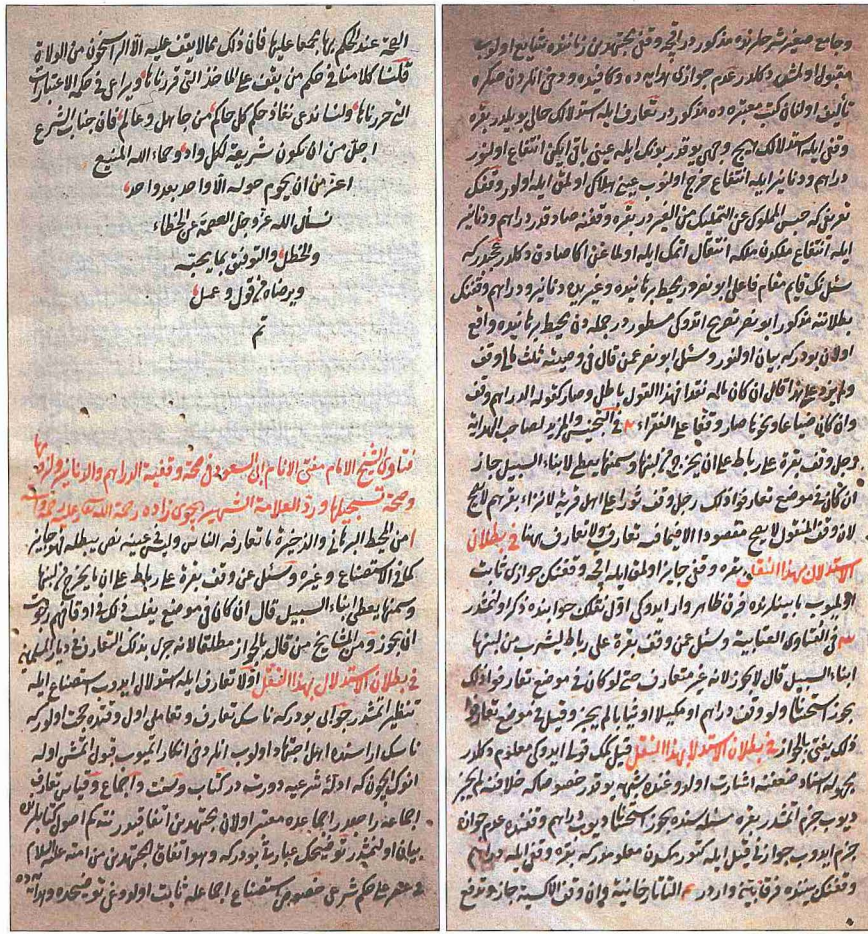
Kanûnî Sultan Süleyman ve II. Selim devirlerinde aralıksız otuz yıl şeyhülislâmlık yapan Ebüssuûd Efendi'nin fetvalarını, biri ülkedeki bütün kadıları bağlayan fetvalar, diğeri onun bir müftü olarak dinî konularda sorulan sorulara verdiği cevaplar olmak üzere iki gruba ayırmak mümkündür. Birinci gruba girenler "fetvâ-yı şerîfe" adıyla padişaha sunulup tasdik edildikten sonra, devlet başkanının icthadî meselelerden birini tercih etmesi durumunda onunla işlem yapılacağı prensibi gereği (*Mecelle*, md. 1801) imparatorlukta bütün kadıları bağlayıcıdır. *Ma'rûzât*'ta yer alan Ebüssuûd'a ait fetvalarla *kânûn-ı cedîd*in nüvesini teşkil eden fetvalar, Budin Kanunnâmesi'nin mukaddimesi olarak kaydedilen ve mîrî arazinin esasını tanzim eden fetvalar, gedik, icâreteyn, istibdâl gibi konulara ait fetvalar bu gruba girmektedir. Bu tür fetvalar kanunnâmeler gibi hukukî mevzuat arasında yer almış ve günümüzdeki icthadî birleştirme kararlarının fonksiyonlarını ifa etmiştir. Ebüssuûd Efendi'nin bu fetvaları, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına kadar yapılan bütün hukukî düzenlemele-

re temel teşkil etmiştir. Meselâ vakıf müessesesinin zirveye ulaştığı bir dönemde Ebüssuûd Efendi vakıflarda gedik meselesini araştırarak çalışmasını bir risâle içerisinde Kanûnî'ye fetvâ-yı şerîfe şeklinde arz etmiş ve Osmanlı Devleti'nde asırlarca uygulanan, bazan faydalı, bazan da zararlı sonuçlar doğuran gedik hakkının temeli Ebüssuûd'un bu fetvası ile atılmıştır (Ebüssuûd Efendi, *Fetâvâ*, Süleymaniye Ktp., İsmihan Sultan, nr. 223, vr. 133^b-136^a; Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, IV, 105-121).

Yine mîrî arazi rejimi, Ebüssuûd Efendi'nin bütün *kânûn-ı cedîd* nüshalarının baş tarafında zikredilen fetvalarında her yönüyle açıklanmıştır. Hatta Budin Kanunnâmesi'nin mukaddimesinde mîrî arazi meselesi fetva şeklinde açıklandığı gibi II. Selim devrinde hazırlanan *Üsküp Kanunnâmesi*'nin mukaddimesinde de konu çok açık biçimde ve fetva tarzında beyan edilmiştir (BA, TD, nr. 449, s. 2; Ebüssuûd Efendi, *Fetâvâ*, Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 968, vr. 3^b-6^b; Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, IV, 76-91). Ayrıca sülûf, kızılbaşlar ve Şîîler'le ilgili fetvaları ile mâlikâne-divanî sistemi ve Osmanlı vergi hukukunu yakından ilgilendiren oşur ve aksâmı hakkındaki fetvaları Osmanlı hukukunda derin izler bırakmıştır.

Ebüssuûd'un birinci gruba giren fetvalarını diğeri fetvalarından ayıran en önemli özellik, bunların cevaplarının kısaca "câizdir" veya "câiz değildir" şeklinde olmayıp bazan müstakil bir risâle teşkil edecek tarzda gerekçeleri ve delilleriyle birlikte geniş olarak verilmesidir. Meselâ onun nakit para vakfının meşrû olduğunu ileri süren ve Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi'nin aksi yöndeki görüşlerini tenkit eden fetvası nakit para vakfı hakkında müstakil bir monografi gibidir. İmam Birgivi'ye karşı yine aynı konuda kaleme aldığı fetva da müstakil bir risâle olarak basılmıştır. Sorulan soru ile ilgili fıkıh kitaplarında farklı görüşler ortaya atılmış ve Ebüssuûd da bunlardan birini tercih etmişse bunun delillerini etraflı şekilde fetvalarında aktetmiştir. Bu hususta Ebüssuûd Efendi'nin İslâm hukukuna ve Osmanlı uygulamasına katkısı çok önemlidir (Ebüssuûd Efendi, *Fetâvâ*, Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 1177, vr. 158^a-161^b; a.mlf., *Risâle ft vakfi'l-menkûl*, Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 477/2, vr. 1^b-10^b; Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, s. 151-158).

Ebüssuûd Efendi'nin Cîvîzâde'nin görüşlerini cerheden bir fetvasından iki sayfa (Süleymaniye Ktp., Resîd Efendi, nr. 1177/14)

Ebüssuûd Efendi'nin ikinci gruba giren, onun bir müftü olarak İslâm hukukunun hemen her dalına ait verdiği fetvalar ise çeşitli kişiler tarafından klasik fıkıh kitaplarının sistematiğine uygun şekilde bir araya getirilmiştir. Ebüssuûd müftülüğü süresince verdiği fetvaları bizzat kendisi tedvin etme imkânı bulamamış, ancak daha hayatta iken kâtipleri ve talebeleri onun fetvalarını derleyip düzenlemişlerdir. Bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir: 1. Bozanzâde Mahmûd b. Kâdî Bozan'ın Mecmuası. Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan nüshaya göre Bozanzâde Mahmûd b. Kâdî Bozan (Ebüssuûd Efendi, *Fetâvâ*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1028, vr. 1^b; Atâî, II, 234-235) veya diğer bazı kaynakların tesbitine göre Bozanzâde Muhammed b. Ahmed (*Kesfü'z-zunûn*, II, 1219-1220) tarafından düzenlenen mecmuadır. Klasik fıkıh kitaplarının "kitab" ve "bab" sistematiği içinde hazırlanan

mecmua kırk yedi bölümden oluşmaktadır. Ebüssuûd Bozan yaklaşık bir yıl sonra vefat eden Bozanzâde Ebüssuûd'un yanında fetva kâtibi ve müsevvidi olarak çalışmıştır. Onun vefatından sonra Rodos ve Manisa müftülüklerine tayin edilen Bozanzâde Ebüssuûd'un verdiği bütün fetvaları toplamış, ancak mecmuayı temize çekememiş ve dîbâcesini yazmamıştır. Bu mecmuaya 996 (1588) tarihinde Âlî adlı bir kişi tarafından son şekli verilmiştir. Mecmuanın diğerlerinden farkı, içinde başka şeyhülislâmlara ait herhangi bir fetvanın bulunmaması ve fetvaların Ebüssuûd'a aidiyetinin kesin oluşudur (Ebüssuûd Efendi, *Fetâvâ*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1028, vr. 1^b; Atâî, II, 234-235). 2. Vefî Yegân'in (Vefî b. Yûsuf) Mecmuası. Ebüssuûd'un talebesi ve fetva kâtibi olan Vefî Yegân (ö. 998/1589-90) Ebüssuûd, Kemalpaşazâde, Çivîzâde Muhyiddin Mehmed Efendi, Sâdî Çelebi ve Zenbilli Ali Efendi gibi

meşhur Osmanlı şeyhülislâmlarının fetvalarını klasik fıkıh kitapları sistematiğine uygun şekilde bir araya getirmiştir. İçindeki fetvaların çoğu Ebüssuûd Efendi'ye ait olan bu mecmuanın İstanbul kütüphanelerinde çok sayıda nüshası mevcuttur (Ebüssuûd Efendi, *Fetâvâ*, Süleymaniye Ktp., İsmihan Sultan, nr. 223, 224, 225, 226; *Kesfü'z-zunûn*, II, 1219-1220; Atâî, II, 313-314). 3. Kâkülüperîşan Şeyhî Efendi Mecmuası. Yine Ebüssuûd'un talebesi ve fetva kâtiplerinden olan Şeyhî Efendi'nin ona ait mektup, mürâsele vb. münşeatları derlediği gibi fetvalarını da bir mecmuada topladığı kaynaklarda zikredilmektedir (Atâî, II, 451-452). 4. Bazı kaynaklar, 983 (1575) yılında bir grup ilim adamının Ebüssuûd'a ait fetvaları ve çeşitli mecmuaları tarayarak III. Murad adına yeni bir mecmua meydana getirdiklerini belirtmektedir (*Kesfü'z-zunûn*, II, 1219-1220).

Bunların dışında "Ebüssuûd Efendi Fetâvâsı" adı altında muhtelif kütüphanelerde ve özellikle de İstanbul'da birçok fetva mecmuası bulunmaktadır (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3727, Ayasofya, nr. 0.1543, Fâtih, nr. 679, 2349, 2350, Hacı Mahmud Efendi, nr. 1217, 1219, 1225, 1228, 1236, 1238, 4198, Hamidiye, nr. 590, İzmir, nr. 253, 254, Lala İsmail, nr. 706, 108 M, I. Ahmed, nr. 95, Kılıç Ali Paşa, nr. 491, Hasan Hüsnü Paşa, nr. 423 m, 423, 518, Hacı Beşir Ağa, nr. 304, 656, Lâleli, nr. 3738, Yenicami, 624, 626; TSMK, III. Ahmed, nr. 786; Millet Ktp., Şer'iyye, nr. 80).

Ebüssuûd Efendi'nin fetvaları tarih boyunca birçok fakihin ve çağımızda bazı araştırmacıların dikkatini çekmiştir. M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi Fetvâları Işığında 16. Asır Türk Hayatı* (İstanbul 1972, 1983) adlı eserinde Ebüssuûd'a ait 1001 fetvayı Latin harflerine çevirerek neşretmiştir. Fransız araştırmacısı Mario Grignaschi, "La Valeur du témoignage des sujets non-musulmans (dhimmi) dans l'empire ottoman" başlıklı araştırmasında (*Recueils de la Société Jean Bodin*, XVIII [1963], s. 211-323) genellikle Ebüssuûd'un fetvalarına dayanmıştır. Friedrich Selle'in hazırladığı *Prozessrecht des XVI. Jahrhunderts Im Osmanischen Reich* (Wiesbaden 1962) adlı doktora tezi de tamamıyla Ebüssuûd Efendi'nin fetvalarına dayanmaktadır.

Ahmet Akgündüz, Osman Kaşıkçı ve Vahdet Yılmaz'dan oluşan bir heyet Vefî Yegân'in mecmuasını esas alıp diğer

mecmuaları da tarayarak Ebüssuûd Efendi fetvalarını neşre hazırlamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebüssuûd Efendi, *Fetâvâ*, Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 1177, vr. 158^a-161^b; a.e., Süleymaniye Ktp., İsmihan Sultan, nr. 223, vr. 133^b-136^a; a.e., Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 968, vr. 3^b-6^b; a.e., Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1028, vr. 1^b; a.mlf., *Risâle fî vakfî'l-menkûl ve'n-nukûd*, Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 477/2, vr. 1^b-10^b; BA, TD, nr. 449, s. 2; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, II, 234-235, 313-314, 451-452; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1219-1220; İbn Âbidîn, *el-'Ukûdû'd-dürriyye fî tenkihî'l-fetâva'l-Hâmidîyye*, Bulak 1300/1882, II, 6; Ergun, *Türk Şairleri*, III, 1204; F. Selle, *Prozessrecht des XVI. Jahrhunderts Im Osmanischen Reich*, Wiesbaden 1962; Abdullah Aydemir, *Büyük Türk Bilgini Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi ve Tefsirdeki Metodu*, Ankara 1968, s. 26-27; M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı* (İstanbul 1972), İstanbul 1983; Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tabikâtında Vakıf Müessesesi*, Ankara 1988, s. 151-158; a.mlf., *Osmanlı Kanunnâmeleri*, İstanbul 1992, IV, 76-91, 105-121, ayrıca bk. tür.yer.; M. Cavid Baysun, "Ebüssuûd Efendi", *İA*, IV, 99.

AHMET AKGÜNDÜZ

FETÂVA-yı FEYZİYYE

(فتاوى فيضية)

Şeyhülislâm

Seyyid Feyzullah Efendi'nin

(ö. 1115/1703)

fetvalarını bir araya getiren eser.

XII. (XVIII.) yüzyıl Osmanlı toplumunda günlük hayatla, ibadet ve muâmelâtla ilgili konularda ortaya çıkan meselelere dair Feyzullah Efendi'nin verdiği fetvaları ihtiva eden eser o dönemin din anlayışını ve sosyokültürel açıdan toplumsal yapısını yansıtan önemli bir kaynak ve aynı zamanda Fetvahâne'nin en muteber saydığı dört fetva kitabından biridir (diğerleri *Behcetü'l-fetâvâ*, *Fetâvâ-yı Ali Efendi* ve *Neticetü'l-fetâvâ*'dir).

Klasik fıkıh kitaplarındaki gibi "kitab" ve "bab"lara göre düzenlenen eser terzip ve üslup bakımından diğer Osmanlı fetva kitaplarından farklı değildir. "Kitâbü't-Tahâre" ile başlayan ibadet bölümünün ardından "Kitâbü'n-Nikâh" ile başlayan muâmelât bölümü fıkıhla ilgili bütün konulara temas ettikten sonra "Kitâbü'l-Ferâiz" ile son bulmaktadır. Elli bir kitaptan oluşan eserin başında yer alan besmeleye dair soru ve cevap, bir meseleyi halletmekten çok besmenin bereketinden istifade amacına yönelik bir giriş mahiyetindedir. Ferâizle

ilgili kitabın sonunda da arazi hukukuna dair fetvaları ihtiva eden bir bölüm bulunmaktadır.

Yalnızca sorulardan ve bunlara verilen "olur" veya "olmaz" şeklindeki kısa cevaplardan meydana gelen fetvalara, benzeri diğer eserlerde de görüldüğü gibi, daha sonra her fetvanın mesnedini teşkil eden muteber fıkıh kitaplarının orijinal Arapça ibareleri (nükûl) eklenmiş, nakil yapılan kaynağın adı ve ilgili bölümü de belirtilmiştir. Bu ilâveler ve diğer düzenlemelerle birlikte esere verilen yeni tertibin Feyzullah Efendi'nin vefatından sonra yapıldığı bilinmekle beraber kimin tarafından gerçekleştirildiği tesbit edilememiştir. Öte yandan bilinen en eski yazma nüshanın (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1112) istinsah tarihi 1124 (1712) olan eserin ilk şekliyle Feyzullah Efendi'nin sağlığında mı yoksa daha sonra mı kitap haline getirildiği konusunda da kesin bir sonuca varmak mümkün olmamıştır.

Fetâvâ-yı Fezziyye maa'n-nukûl adıyla neşredilen eserin biri müstakil (İstanbul 1266), diğeri *Fetâvâ-yı Ali Efendi*'nin kenarında (nşr. Mehmed Mehdi, I-II, İstanbul 1324-1325) olmak üzere iki baskısı yapılmıştır.

Hilmar Krüger'in, XVII-XIX. yüzyıl Osmanlı şeyhülislâmlarının milletlerarası hukuka dair fetvaları üzerinde yaptığı çalışmada (bk. bibl.) esas aldığı eserlerden biri de *Fetâvâ-yı Fezziyye*'dir.

BİBLİYOGRAFYA :

Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Fezziyye maa'n-nukûl*, İstanbul 1266, s. 3, tür.yer.; a.e.: *Mecmûa-i Fetâvâ*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1112; *Osmanlı Müellifleri*, I, 393-394; Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ankara 1972, s. 98-101; Özege, *Katalog*, I, 402; Hilmar Krüger, *Fetwa und Siyar*, Wiesbaden 1978, s. 75; A. Vehbi Ecer, "Türk Kültürünün Tetkikinde Fetva Kitaplarının Önemi", *TK*, VIII/90 (1970), s. 402.

SALİM ÖĞÜT

FETÂVA-yı FİRENGİ MAHAL

(bk. MECMÛA-i FETÂVA).

el-FETÂVA'İ-HÂNİYYE

(فتاوى الحانية)

Hanefî hukukçusu Kādîhan'ın
(ö. 592/1196)

Fetâvâ Kādîhân

veya *el-Hâniyye* diye de

anılan fıkıha dair eseri

(bk. KÂDİHAN).

el-FETÂVA'İ-HAYRİYYE

(الفتاوى الخيرية)

Hanefî fıkıh âlimi Hayreddin
b. Ahmed er-Remlî'nin
(ö. 1081/1671)

fetvalarını bir araya getiren eser.

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Haremeyn, Dimyat, İstanbul ve Şam gibi değişik yörelerinde günlük hayatta karşılaşılan veya tartışılan meselelerle ilgili 2161 fetvayı ihtiva eden eser, özellikle müellifin yaşadığı Filistin bölgesinde devrin din anlayışını, toplum yapısını ve sosyokültürel değerlerini yansıtmaya bakımından büyük bir öneme sahiptir. Nitekim İhsan Abbas ve Semir M. Seykalî bu esere dayanarak XVII. yüzyıl Filistin'inde sosyal ve ekonomik hayatın bazı yönleriyle ilgili birer çalışma yapmışlardır (bk. bibl.).

Remlî'nin fetvalarını oğlu Muhyiddin derlemeye başlamış (1071/1661), ancak onun ölümü üzerine "Kitâbü'n-Nikâh"ın mehir babından sonra gelen kısmını, Remlî'nin talebesi İbrâhim b. Süleyman b. Muhammed el-Cinîni hocasının vefatından üç dört ay önce tamamlamıştır (Cemâziyelevvel 1081 / Eylül-Ekim 1670). Muhyiddin yazdığı dîbâcede, *el-Fetâva'l-Hayriyye li-nef'î'l-berriyye* adını verdiği eserin tertibinde Burhâneddin el-Mergî-nânî'nin *el-Hidâye*'sini örnek aldığı ve o dönemde sık sık karşılaşılmakla birlikte diğer kaynaklarda yeterince ele alınmayan meselelerle ilgili fetvaları derlemeye çalıştığını belirtmektedir.

Klasik fıkıh kitaplarındaki gibi "kitab" ve "bab"lara göre düzenlenen eser, "Kitâbü't-Tahâre" ile başlayıp "Kitâbü'l-Ferâiz"de son bulmakta ve elli üç kitaptan oluşmaktadır. Her bab bazan birkaç cümleden ibaret kalan, bazan da birkaç sayfa devam eden soru ve cevaplar şeklinde düzenlenmiş fetvalardan oluşmaktadır.

Tahâret, namaz, zekât, oruç ve hacla ilgili olarak elli dört fetvanın yer aldığı eserde esas ağırlık muâmelât konularına verilmiştir. Bunların içinde üzerinde en çok durulan bölüm ise 300 fetvayı ihtiva eden "Kitâbü'l-Vakf"tır. Bunu sırasıyla talâk, da'vâ, büyü, icâre gibi bölümler takip etmektedir. Talâk bölümünde talâk üzerine yapılan yeminlerin oldukça ayrıntılı bir şekilde ele alınması dikkat çekicidir.

Hanefî fıkının esas alındığı eserde fetvaların verildiği bölgeler dolayısıyla